

Boris Mašić

INTERPRETACIJA SKELETNOG NALAZA S LOKALITETA MUZEJ GRADA ZAGREBA - SAMOSTAN KLARISA

UDK 904:726.71/.74]: 611.71-953.31 (497.5 Zagreb)

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen: 17.01.2002..

Rukopis odobren: 02.09.2002.

Boris Mašić

Muzej grada Zagreba

10000 Zagreb - Hrvatska

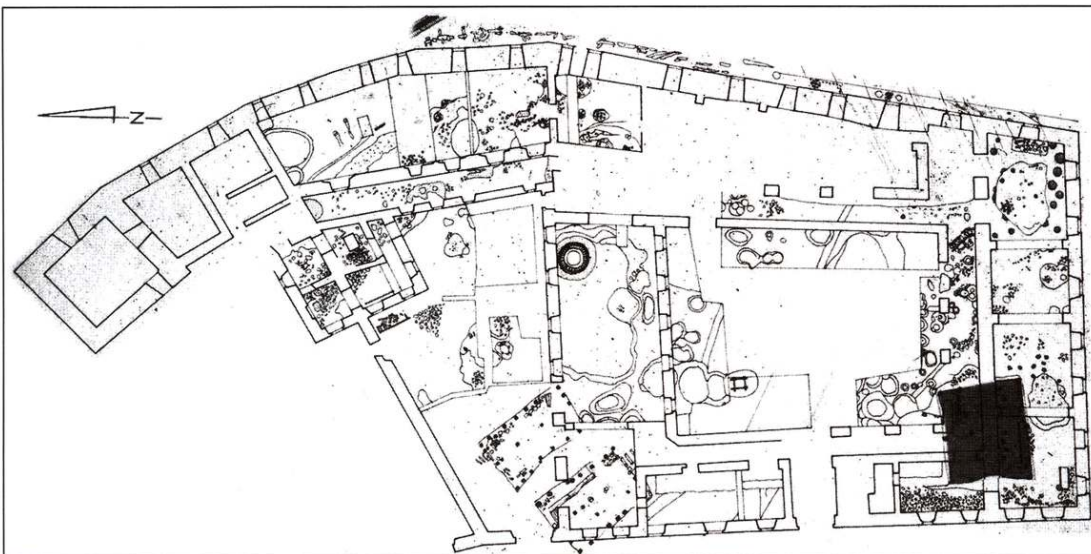
Uvodnom dijelu izlaganja osvrnut ću se na tijek arheoloških istražnih radova na lokalitetu Muzej Grada Zagreba - Samostan Klarisa koja su, s manjim prekidima, trajala od 1990. - 1995. godine. Istraživanja je proveo Arheološki zavod Filozofskoga fakulteta u Zagrebu pod vodstvom prof. Marije Šmalcelj. Poseban naglasak, u tom dijelu izlaganja, dati ću na muzejsku prezentaciju pronađenog arheološkog lokaliteta te ubikaciju gradskih groblja na području srednjovjekovnog Gradeca. Središnji dio predavanja biti će interpretacija nalaza skeleta novorođenčeta pronađenog ispod hodne razine južnog samostanskog krila, u predsamostanskom arheološkom sloju, definiranom čvrstim stratigrafskim jedinicama. Potreba za stručnom obradom ovog nalaza proistekla je iz različitih tumačenja nalaza, s obzirom na srednjovjekovni samostanski kompleks unutar kojega je skelet pronađen.

Sl. 1 Prizemlje južnog krila Muzeja grada Zagreba - nekadašnja sakristija samostana

Muzej grada Zagreba jedan je od najstarijih gradskih muzeja u Hrvatskoj osnovan 1907. godine. Na današnjoj lokaciji muzej se nalazi od 1947. godine, no adekvatan prostor dobiven je tek po završetku adaptacije muzejske zgrade 1998. godine, kada je otvoren novi stalni postav.¹

Zgrada, odnosno arhitektonsko-urbanistička cjelina unutar koje je muzej smješten, jedna je od najvrednijih kulturno - povijesnih građevina u staroj gradskoj jezgri. Tu se nalaze

najstarije građevine Zagreba - od Popova tornja, nastalog sredinom 13. stoljeća te gradskog bedema iz istoga razdoblja² do samostanskog kompleksa redovnica sv. Klare izgrađenog polovinom 17. stoljeća.³ Upravo ovakav konglomerat građevinskih faza iz najstarije prošlosti Zagreba, na sjevernom ulazu u srednjovjekovni Gradec, bio je jedan od motivirajućih, ali i ograničavajućih faktora prilikom realizacije projekta obnove muzeja. Naime, bilo je nužno, u novoj muzejskoj prezentaciji, sačuvati i

1 PREMIERL 2000: str. 7

2 DOBRONIĆ 1992: str. 20-21

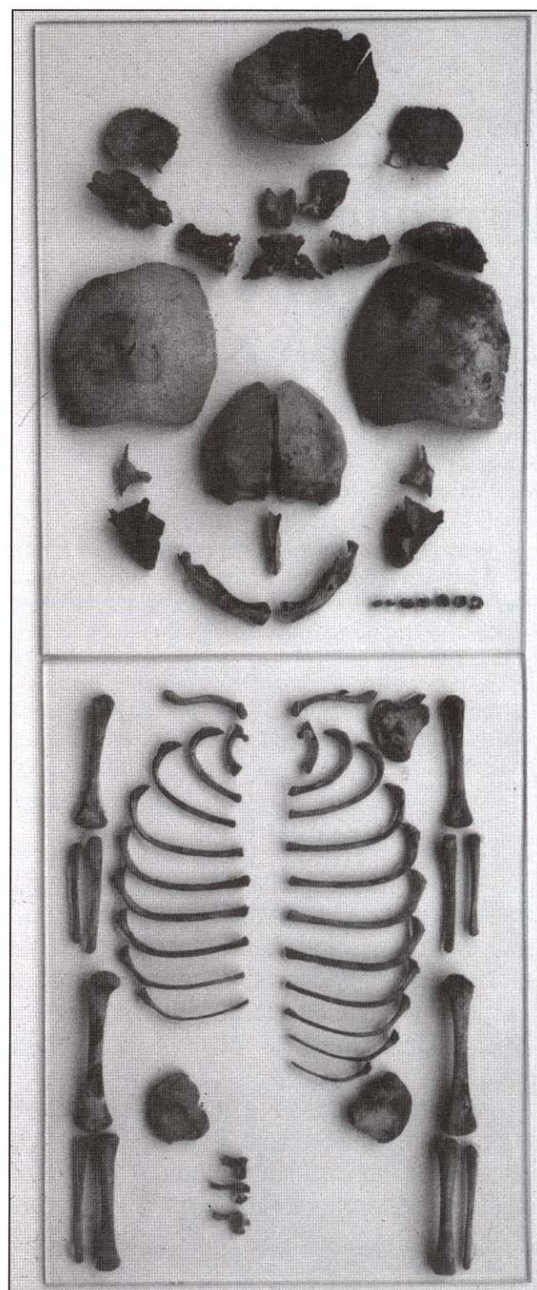
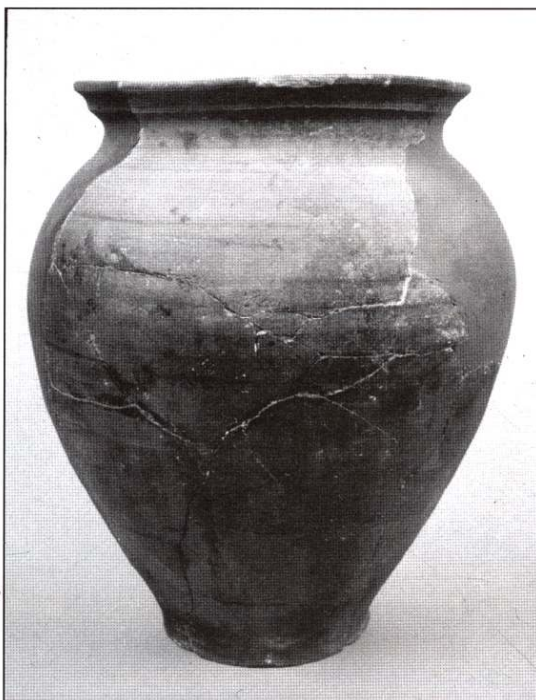
3 DOBRONIĆ 1992: str. 84

Sl. 2 Srednjovjekovni lonac s kostima novorođenčeta
Sl. 3 Kostii novorodenčeta

prezentirati svu tu arhitektonsku slojevitost, iskoristivši je kao zadani eksponat koji smo, sretnom okolnošću, baštinili.

Nemalo iznenadena bila je stručna javnost, kada su prilikom navedenih građevinskih radova 1989. godine, pronađeni ulomci stariježeljeznodobne keramike datirane u 7. i 6. st. pr. Kr. Bio je to povod za početak arheoloških istraživanja, koja su, s manjim prekidima, trajala od 1990. godine do samog otvorenja novog stalnog postava - 1997. godine. Najvećim dijelom istraživanja je proveo Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pod vodstvom prof. Marije Šmalcelj.⁴ Arheološki nalazi postali su novi detalj koji je u osnovi morao promijeniti već postojeću viziju novog stalnog postava muzeja. Upravo odatle krenula je nova koncepcija stalnog postava, u kojem je, uz već spomenutu arhitektonsko-povijesnu slojevitost, te princip izlaganja isključivo kontekstualiziranog originala, arheološki lokalitet postao osnova u stvaranju ideje novog stalnog postava.⁵

Arheološka istraživanja bila su veoma kompleksna. Naime, ovaj višeslojni lokalitet naseljavan je od prapovijesti do danas, a respektirani su svi povijesni slojevi - od starijeg željeznog doba do baroka. Sve to, uz sretnu okolnost pronalaska lokaliteta ispod muzeja te uz građevinske i konzervatorske radove na samoj zgradi, otežavalo je arheološke istražne radove. Istraživački tim pokušao je, a u većoj mjeri i uspio, sačuvati, ne samo pokretne arheološke nalaze, već i niz građevnih, obrtničkih, te inih životnih detalja koji

su uklopljeni u projekt novog stalnog postava muzeja, a potom su prezentirani "in situ" ili su konzervirani ispod nivoa današnjeg muzeja.

Istraženo je više od 2000 četvornih metara lokaliteta od kojih je 1700 konzervirano, dok je više od 300 četvornih metara prezentirano posjetiteljima s minimalnom intervencijom u sam nalaz.

Rezultati ovih istraživanja, pri sadašnjoj fazi obrade, potvrđuju kontinuitet naseljavanja na sjeveroistočnom platou brda Grič, od prapovijesti do danas. Jasno su fiksirani: sloj halštatske kulture starijeg željeznog doba; (apsolutno datiran u 7. i 6. st. pr. Kr.); sloj latenske kulture mladeg željeznog doba; (datiran u drugu polovinu 1. st. pr.

⁴ Na ovom mjestu zahvaljujem se prof. Mariji Šmalcelj na ustupljenom dijelu dokumentacije.

⁵ PREMERL 2000: str. 13

Sl. 4 Podrumski objekt od drva ukopan u zdravicu.

Sl. 5 Sloj gline iznad podrumskog objekta.

Kr.) - dendrokronološki datiran ranosrednjovjekovni sloj 7. st; - srednjovjekovni sloj 13 -15. st. - zatim sloj koji pripada razdoblju 15 -17. st. - te sloj gradnje i funkcioniranja samostana opatica klarisa, od pol. 17. do 18. st.

Prezentacija arheološkog lokaliteta izvedena je u tri razine: preko pokretnih arheoloških nalaza smještenih u transparentne vitrine, zatim preko shematiziranih inkustracija tlocrta nalaza u hodnoj razini - iznad samog mjesta nalaza te

prezentacijom samog lokaliteta na mjestu nalaza gdje je kombinirana prezentacija "in situ" s maksimalnom rekonstrukcijom nalaza.

Istražni arheološki radovi bili su koncentrirani na pojedine samostanske cjeline: Sjeverno samostansko dvorište, istočno i zapadno krilo, refektorij, južno krilo samostana i klaustar.

Tema ovoga rada je nalaz koji nije izložen u okviru stalnog postava, a istovremeno govori o načinu iskopavanja, ali i svoj složenosti inter-

Sl. 6 Crtež s označenim mjestom nalaza lonca

pretacije pojedinog nalaza s ovako kompleksnog lokaliteta.

Kako rezultati ovih istraživanja još nisu objavljeni, ostalo je još mnogo detalja koji kao neispričane priče mogu intrigirati znanstvenu i širu javnost.⁶ Jedna od takvih "priča" vezana je uz potpuno sačuvani skelet pronađen u južnom samostanskom krilu te ću pokušati analizirati širi kontekst nalaza kako bismo rasvijetlili jednu morbidnu i za sva vremena mračnu priču.

Naime, tijekom istražnih radova u unutrašnjoj sakristiji nekadašnjeg samostana (Sl.1), a danas u prizemlju južnog krila muzeja - u travnju 1994. godine - pronađen je tipološki i kronološki irelevantan srednjovjekovni lonac (Sl.2), u kojem su se nalazile kosti novorođenčeta (Sl.3).

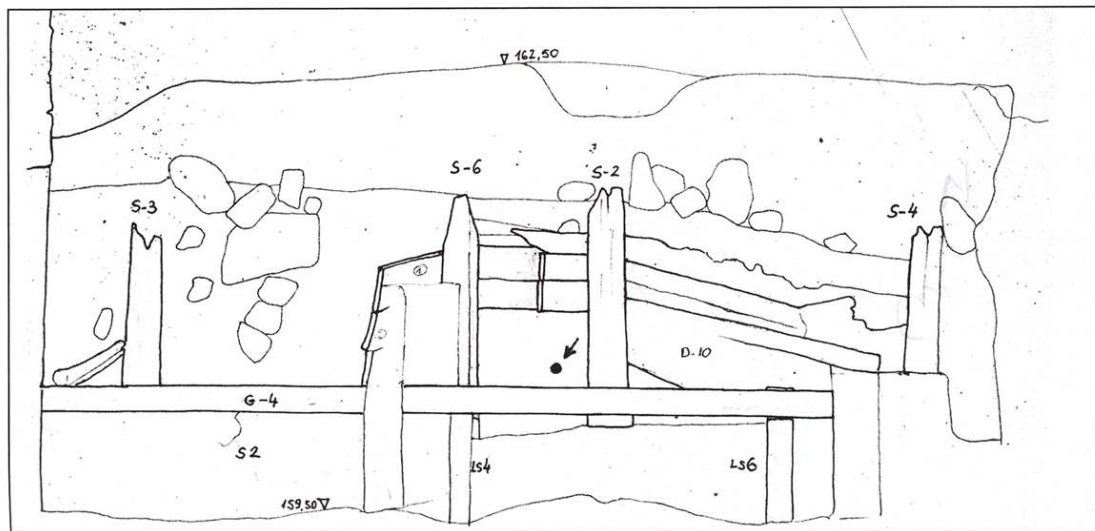
Širi kontekst nalaza - unutar samostanske zgrade, nedaleko ulaza u samostansku kriptu te svega nekoliko metara od ukopa groba opatice ispod samostanskog poda, probudila je u široj javnosti nagađanja o mogućem primjeru ukopa novorođenog djeteta, čiju bi majku trebalo tražiti među stanovnicama samostana opatica Klarisa.

Istraživanja su u to vrijeme obuhvaćala gotovo cijelo južno samostansko krilo, s glavnim naglaskom na njegov zapadni dio, odnosno unutarnju sakristiju.

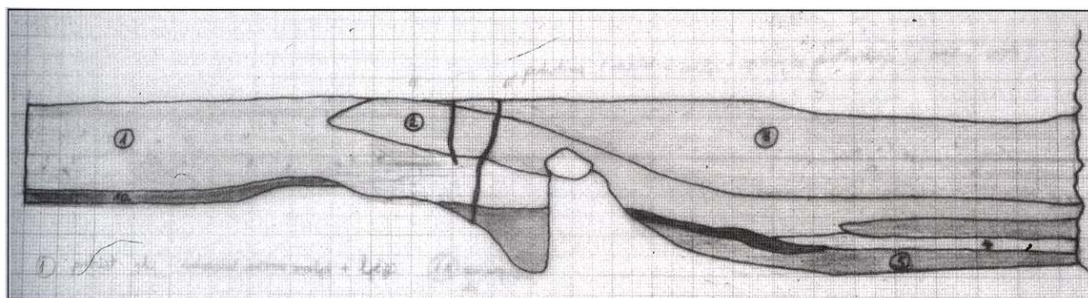
U tom su dijelu pronađeni ostaci halštatskog ognjišta preslojenog ukopom groba opatice u zdravicu, ulaz u naknadno izgrađenu samostansku kriptu, dio lončarske jame te ostaci podrumskog objekta građenog od drva i ukopanog u zdravicu (Sl. 4). Građevinski i formalno taj je objekt bio vrlo sličan objektima otkopanim u sjevernom dvorištu i samostanskoj kuhinji. Njihova veličina bila je 8,5 x 4,5 metra, a

s bočnih strana bili su obloženi drvenim planjkama prislonjenim na zdravicu. Njih su, s unutrašnjih strana, pridržavali stupovi. Vertikalni stupovi postavljeni duž središnje osi objekta, vjerojatno su nosili podnu konstrukciju prizemlja. Sačuvana dubina podrumskog objekta, unutar kojeg je pronađen navedeni lonac sa skeletom, bila je 3 metra od razine zdravice.

Tijek radova usporavala je intencija za očuvanjem arheoloških slojeva "in situ", a otežavajuća okolnost bila je da je objekt bio duboko ukopan u plitku zdravicu te da je pronađen u zatvorenom prostoru. Voda, blato i mulj, koji su se stoljećima taložili u razdoblju kada je urušeni objekt funkcionirao kao drenažna jama okolnog prostora, izazivali su, često, nepremostive prepreke za adekvatan arheološki, a posebice dokumentaristički rad. Keramički materijal, dendrokronološka analiza dijelova drvene grade te usporedbe s objektima pronađenim u sjevernom dvorištu i samostanskom refektoriju, determiniraju njegovo funkcioniranje u razdoblje 13 - 15. stoljeća. Gornja vremenska granica njegova funkcioniranja određena je nalazom patvorine denara kralja Žigmunda (1387 - 1437) pronađenim u sloju rušenja objekta. Kovana je u razdoblju između 1390. i 1427. godine. U sljedećoj fazi objekt jedno vrijeme funkcionira kao drenažna jama okolnog terena u kojoj se, kako smo već istakli, sakupljala voda i taložio mulj sve do njegova preslojavanja gradnjom samostana opatica Klarisa u prvoj polovini 17. stoljeća. Graditeljima samostana duboki ukop zadavao je prilične probleme. Naime, ovdje je zid trebalo temeljiti puno jače i dublje od plitke zdravice. O tome da su oni imali poteškoća s nakupljenom vodom i vlagom svjedoči sloj nabijene gline (Sl. 5). On se, kao glineni

⁶ Objavljen je samo rad prof. dr. Nives MAJNARIĆ - PANDŽIĆ: Prapovijesna naselja na Gradecu, Zagrebački Gradec 1242-1850, str.1-12, Grad Zagreb, Zagreb 1994.

Sl. 7 Presjek slojeva podrumskog objekta

Sl. 8 Pogled na slojeve podrumskog objekta

Sl. 9 Crtež srenjovjekovne nošnje

čep, nalazio preko gotovo cijele površine objekta i tako je sprečavao probijanje vlage iz, već davno zaboravljene, podrumske prostorije obložene drvenim planjkama.

Na dubini od 2 metra i 11 centimetara od nivoa zdravice, navedeni je lonac ležao na truhlu u sloju sitnozrnatog mulja - potpuno netaknut - i naizgled prazan (Sl.6). Nažalost, djelimice je oštećen prilikom istražnih radova zbog propadanja radnika u žitki mulj i do 30 centimetara duboko. Nalaz neoštećenog lonca na 3 metra dubine od današnje hodne razine te evidentno taloženje mulja u slojevima (Sl. 7 i 8), navodi na zaključak kako je lonac sa svojim nesretnim sadržajem ubačen u otvorenu jamu - najvjerojatnije ispunjenu vodom i muljem koji su spriječili njegovo razbijanje.

Nije moguće pretpostaviti kako bi netko ostavio lonac s takovom sadržinom u vrijeme dok je objekt bio u uporabi. S druge strane, dok

se iznad objekta nalazio samostan, nije moguće, prema arheološkim slojevima, ustanoviti ukopavanje ispod samostanskog poda. Naime, da je netko u to vrijeme odlučio prikriti porod i zakopati lonac s novorođenčecom gotovo 3 metra duboko, morao bi ukloniti veću površinu samostanskog poda građenog od opeke i ukopavanjem probiti navedene slojeve. Međutim, sloj nanijete gline koji se nalazio gotovo neposredno ispod samostanskog poda i slojevi mulja - kako arheološka istraživanja pokazuju - nisu bili devastirani. Stoga teoriju ukopavanja na ovoj lokaciji, nakon gradnje samostana, moramo odbaciti.

Po svemu navedenom, kao jedino razdoblje, u kojemu možemo pretpostaviti da je netko ukopao novorođenče zbijeno u loncu, preostaje nam period između 15. i 17. stoljeća, odnosno razdoblje nakon rušenja drvenog objekta - a prije gradnje samostana opatica Klarisa.

Sl. 10 Crtež srenjovjekovne nošnje

Tako nam se gotovo nameće scenarij za ovaj nemili događaj.

Vjerojatno je neka od stanovnica srednjovjekovnog Gradeca rodila nepoželjno dijete te je

taj čin odlučila prikriti čedomorstvom - uklanjajući za njim sve vidljive tragove. Tadašnja nošnja omogućavala joj je prikrivanje trudnoće u dubokim naborima draperije, pod visoko postavljenim strukom haljine i u zamjetnim količinama tkanine (Sl. 9 i 10). Lokva ili duboka jama ispunjena muljem, pri samom rubu grada, gdje u to vrijeme postoje samo lončarske jame, jame za štavljenje kože, odlagališta otpada i sl., bila je idealno mjesto za takav naum. Gotovo neprimijećena, mogla je došetati do jame, noseći u ruci ili na glavi lonac, a da nitko ne posumnja u njegov jezivi sadržaj. Tu ga je, kao slučajno, ispustila u nadi kako nikada neće biti otkrivena. Lonac se zahvaljujući vodi ili dubokom mulju nije razbio, već je potonuo na dno i za sobom odnio sve dokaze o tom nečasnom činu.

Nažalost, za takve događaje postoje i povijesni podaci. Tako je 17. kolovoza 1499. godine Gradski sud osudio "lijepu Doru" zbog dvostrukog čedomorstva, koje je i sama prilikom sudjenja priznala. Osuđena je na držanje glave pod vodom dok se ne uguši (uobičajeni način kažnjavanja onodobnih teških zločina). Na njezinu sreću i uz vjerojatnost kako se netko za nju zauzeo kod suda, kazna joj je preinačena u bacanje u Savu. Sreća ju je još jednom poslužila: krvnik koji je imao izvršiti kaznu zagledao se u nju i odlučio se oženiti njome. Prema tadašnjim zakonima ona je zbog toga oslobođena.⁷

Vjerojatno bi i primjer čedomorstava, evidentiran pod zgradom današnjeg Muzeja grada Zagreba, neke druge ali možda baš i ove Dore, ostao skriveni djelić prošlosti Zagreba da arheološka špahtla, i ovom prilikom, nije na svjetlo dana iznjela još jednu tragičnu ljudsku priču, a arheološka metoda poslužila determiniranju nalaza i njegovoj točnoj interpretaciji.

LITERATURA:

DOBRONIĆ 1992 L. Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Školska knjiga, Zagreb 1992.*

HORVAT 1942 R. Horvat, *Prošlost grada Zagreba, Kulturno-historijsko društvo "Hrvatski rodoljub", Zagreb 1942.*

MAJNARIĆ - PANDŽIĆ 1994 N. Majnarić - Pandžić, *Prapovijesna naselja na Gradecu, Zagrebački Gradec 1242-1850, Grad Zagreb, Zagreb 1994.*

PREMERL 2000 N. Premerl, Vodič - Muzej grada Zagreba, Muzej grada Zagreba, Zagreb. 2000.

⁷ HORVAT 1942: str. 134

*Summary***INTERPRETATION OF THE SKELETON FIND ON THE SITE OF THE ZAGREB CITY MUSEUM - CONVENT OF CLARISSAE***Boris Mašić*

The introductory part of the report will be concerned with the course of archaeological research on the site Zagreb City Museum - Convent of Clarissae that has, with smaller interruptions, lasted from 1990 - 1995. The research was conducted by the Archaeology Department of the Faculty of Arts in Zagreb led by prof. Marija Šmalcelj. This part of the report will particularly stress the museological presentation of the found archaeological site and the position of urban cemeteries in the area of mediaeval Gradec.

The central part of the report will include the interpretation of the newborn baby's skeleton found under the walking layer in the southern convent's wing, in the pre-convent archaeological layer, defined by fixed stratigraphic units. The need for further expert work on these finds came from the fact that the finds were interpreted differently, considering the mediaeval convent complex where the skeleton was found.

Translation: Iva Štekar